სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორია

გიორგი კეპულაძე
დოქტორანტი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
kepuladze.giorgi@gmail.com

https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.028

საკვანძო სიტყვები: სიღარიბე, ატრიბუციის თეორია, გამოფიტვადი (ამოწურვადი) თვითკონტროლის თეორია, დისტანცირების თეორია

აბსტრაქტი: სიღარიბე – ეს არის ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე პრობლემათაგანი, რომლის წინაშე დგას თანამედროვე საზოგადოება. მისი კვლევით დაკავებულნი არიან სხვადასხვა სოციალური მეცნიერების წარმოადგენლები, რომლებიც ავითარებენ საკუთარ წარმოდგენას აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით.

მოცემულ ნაშრომში განხილულია სიღარიბის პრობლემის კვლევა ფსიქოლოგიურ თეორიაში, რადგან სწორედ ფსიქოლოგიური ფაქტორები, როგორიცაა ადამიანის ქცევა, მათი გადაწყვეტილებები და სხვ., წარმოადგენს ადამიანთა სიღარიბეში დარჩენის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ასპექტს. ამ გადმოსახედიდან სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიის ფარგლებში განხილულია სიღარიბის სხვადასხვა თეორიები, კერძოდ:

1) **ატრიბუციის თეორია,** რომელიც იყოფა **შიდა** და **გარე ატრიბუციათ. შიდა (დისპოზიციური) ატრიბუცია** ხსნის ადამიანთა ქცევას ინდივიდის პერსონალური მახასიათებლებითა და შესაძლებლობებით და **გარე ატრიბუცია (სიტუაციურ ატრბუცია),** რომელიც ეფუძნება ადამიანის ქცევის სიტუაციურ ახსნას;

2) **გამოფიტვადი (ამოწურვადი) თვითკონტროლის თეორია,** რაც წარმოადგენს ადამიანის მისწრაფებებსა და შესაძლებლობებს შორის არსებული კონფლიქტებს;

3) **დისტანცირების თეორია,** რომელიც განიხილავს სიღარიბეს, როგორს გამოცალკავებული კლასის ფსიქოლოგიურ პრობლემას.

შესავალი

სიღარიბე იყო და დღემდე რჩემა პრობლემად, რომელიც დამახასიათებელია არა მხოლოდ განვითარებადი, არამედ განვითარებული ქვეყნებისათვის. სიღარიბის პრობლემის კვლევა არ უნდა იყოს დაყვანილი მხოლოდ მისი არსებობის ფაქტის უბრალო კონსტატაციასა და აღწერამდე, არამედ უნდა ატარებდეს კომპლექსურ ხასიათს და ითვალისწინებდეს ყველა იმ მიღწევას, რომელსაც ადგილი აქვს როგორც ეკონომიკურ, ასევე სხვა მეცნიერულ მიმართულებებში, როგორიცაა პოლიტიკური მეცნიერებანი, სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სხვა, რაც სიღარიბის კვლევას ინტერდისციპლინარულ ხასიათს აძლევს.

მოცემულ ნაშრომი განხორციებულია იმ თეორიული მიდგომების ანალიზი, რომლებიც დაკავშირებულია სიღარიბის პრობლემის კვლევასთან ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში.

1. სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიის ზოგადი დახასიათება

სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიის განვითარებაში შეიძლება გამოყოფილი იქნას სულ მცირე სამი პერიოდი: მე-20 საუკუნის 80-ან წლებამდე ფსიქოლოგები ეფუძნებოდნენ სიღარიბის ინდივიდუალურ ახსნას; 1980-2000 წლებში სიღარიბის ინდივიდუალურ გაგებას დაემატა სიღარიბის სიტუაციური (ანუ სოციალურ გარემოზე დაფუძნებული) გაგება, ხოლო 2000 წლიდან ფსიქოლოგებმა გააფართოვეს სიღარიბის კვლევის მეთოდოლოგია და მივიდნენ სიღარიბის მულტიდისციპლინურ გაგებამდე, როდესაც სიღარიბის გამომწვევ ფაქტორებად იქნა აღარებული ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური ფაქტორები.

მიუხედავად იმისა, რომ სიღარიბის გამომწვევ მიზეზებზე ფსიქოლოგთა შეხედულებებმა გასული პერიოდის მანძილზე მნიშვნელოვანი ევოლუციური ცვლილებები განიცადეს, სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიები უმეტესწილად არიან ფოკუსირებულნი ინდივიდებზე და მათ შორის არსებულ განსხვავებებზე. სიღარიბის ზოგიერთი ფსიქოლოგიური თეორია, მაგალითად ე.წ. ინტელექტზე დაფუძნებული ფსიქოლოგიური თეორიები (Intelligence-based psychological theories), სიღარიბეს განიხილავენ, როგორც კოგნიტიური დეფიციტის ანუ მეხსიერების, ყურადღების, შემეცნებითი უნარის უკმარისობის, დაბალი ინტელექტის შედეგს [8; 15] სხვა თეორიები გამოდიან იმ ვარაუდიდან, რომ ფსიქოლოგიური დაავადებები, ფსიქოლოგიური დარღვევები და მორალური გადახრები [9; 16] შეიძლება იყოს სიღარიბის გამომწვევი მიზეზები. მაგალითად, გამომდინარე ზ.ფროიდის სწავლებიდან [6; 7], ადამიანის ეგო წარმოადგენს ადამიანის ფსიქიკის ნაწილს, რომელიც აღიქვამს გარე სამყაროს, როგორც შიდა და გარე კონფლიქტების ზეწოლას, სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიები ხსნიან ღარიბ ადამიანთა დამოკიდებულებას სახელმწიფოზე, როგორც სოციალური დახმარების მიმღებთა ფსიქიკურ გადახრას, რომელიც ტოვებს ღარიბებს სიღარიბეში [10].

სიღარიბის ფსიქოლოგიურ თეორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ადამიანის ქცევაზე დაფუძნებულ სიღარიბის ახსნას.

2. ატრიბუციის თეორია

სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიების მიხედვით სხვადასხვა ფაქტორებს შეუძლია მოახდინონ ზეგავლენა სიღა-

რიბეში მცხოვრებ ადამიანების ქცევაზე. აღნიშნული შეხედულებები ეფუძნება **ატრიბუციის თეორიას** (Attribution Theory), რომელიც აღიარებს ატრიბუციის ორ ტიპს: შიდა ანუ *დისპოზიციურ ატრიბუციას,* რომელიც ხსნის ადამიანთა ქცევას ინდივიდის პერსონალური მახასიათებლებითა და შესაძლებლობებით და *გარე ატრიბუციას* ანუ *სიტუაციურ ატრბუციას,* რომელიც ეფუძნება ადამიანის ქცევის სიტუაციურ ახსნას.

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში მკვლევარ-ფსიქოლოგები განიხილავდნენ სიღარიბეს **დისპოზიციური ატრიბუციის** თვალსაზრისით და აკავშირებდნენ სიღარიბის წარმომშობ მიზეზებს უმეტესად ცალკეულ ადამიანებთან და მათ პირად თავისებურებებთან [12].

სიღარიბის ერთ-ერთი ფსიქოლოგიური ახსნა გამომდინარეობს მოტივაციის თეორიიდან. სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიები მნიშვნელოვან წილად აღმოცენდნენ და განვითარდნენ მოტივაციის განსხვავებული იდეებიდან, რომელთა შორის განსაკუთებული ადგილი უჭირავს ჯონ ატკინსონის (John Atkinson, 1946-2017), დავიდ მაკკლელანდის (David McClelland, 1917-1998) და სხვათა შეხედულებებსა და იდეებს.

ჯონ ატკინსონი [2; 3] ვარაუდობდა, რომ ადამიანთა ინდივიდუალური განსხვავებები განაპირობებენ ადამიანთა სწრაფვას წარმატების მიღწევისკენ, რომელსაც მან „წარმატების მიღწევის მოტივი" ("motive for success") უწოდა და წარუმატებლობის არიდებისკენ სწრაფვას ანუ „წარუმატებლობისაგან თავის დაღწევის მოტივი" ("motive to avoid failure").

დ. მაკკლელანდი აღიარებდა მოტივაციური მოთხოვნის სამ სახეს, როგორიცაა მოთხოვნა ძალაუფლებაში (ძალაუფლებისკენ სწრაფვა), მოთხოვნა ცნობადობაში (სწრაფვა პოპულარობისკენ) და წარმატების მოთხოვნა (სწრაფვა წარმატებისკენ). დევიდ მაკკლელანდის შეხედულებით, წარმატებისკენ სწრაფვა წარმოადგენს მოტივატორს წარმატებული ადამიანებისთვის, მაშინ როცა ადამიანებს, რომლებიც სიღარიბეში ცხოვრობენ, ნაკლებად არიან დაინტერესებული ამ მოტივატორით და ამჟღავნებენ ნაკლებ მოთხოვნას წარმატების მიღწევის აუცილებლობაში. მათთვით უფრო დიდ მოტივატორს წარუმატებლობის შიში წარმოადგენს.

ამგვარი მიდგომა სიღარიბეში მყოფ ადამიანთა ცხოვრებისა და მათი ქცევის გასაგებად განეკუთვნება შიგა ან დისპოზიციურ ატრიბუციას, რომელიც აიგივებს ადამიანთა ქცევას მათ პირად მახასიათებლებთან. ამ თვალსაზრისით ღარიბ ადამიანთა ცხოვრება – ეს არის მათი პირადი მახასიათებლების თავისებურებათა და ჩვევების შედეგი: ღარიბ ადამიანებს არ გააჩნიათ სწრაფვა წარმატებისკენ და არ აქვთ მოთხოვნა, რათა ქონდეთ გარკვეული მიღწევები, რის გამო ისინი ვერ აღწევენ თავს სიღარიბეს.

ღარიბ ადამიანთა ქცევის თავისებურებების შემდგომი ახსნა უკავშირდება **სიტუაცურ ატრიბუციას**, რომელიც გულისხმობს, რომ ადამიანები ღებულობენ გადაწყვეტილებებს განსხვავებულ ვითარებაში და ღარიბი ადამიანები ცხოვრობენ არახელსაყრელ პირობებში, რაც გავლენას ახდენს მათ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე.

სიტუაცურ ატრიბუციის თეორიასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული ამოწურვადი თვითკონტროლის თეორია.

3. ამოწურვადი (გამოფიტვადი) თვითკონტროლის თეორია

სიტუაციური ატრიბუციის თეორიის თავისებურ გაგრძელებას და გაღრმავებას წარმოადგენს, ე.წ. **ამოწურვადი (გამოფიტვადი) თვითკონტროლის თეორია** ("depletable' self-control theory), რომელიც, აგრეთვე, აღიარებს გარემოს ზეგავლენას ადამიანთა ქცევაზე და მათ მიერ გადაწყვეტილებების მიღებაზე.

სოციალური ფსიქოლოგიის წარმომადგენლებმა განავითარეს ამოწურვადი (გამოფიტვადი) თვითკონტროლის თეორია მე-20 საუკუნის 90-ან წლებში. ეს თეორია გამომდინარეობს იმ ვარაუდიდან, რომ ადამიანები განიცდიან განსხვავებულ სურვილთა და წინააღმდეგობრივ მისწრაფებათა ზეგავლენას. ეს სურვილები და მისწრაფებები ხშირად წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებენ, ერთი მეორეს პირისპირ გამოდიან და ადამიანები იძულებულნი არიან აკონტროლონ საკუთარი სურვილები და გააკეთონ არჩევანი საკუთარ მისწრაფებებს შორის. ფსიქოლოგები განიხილავენ ამგვარ არჩევანს, როგორც შინაგან კონფლიქტს [14], რომელიც უნდა იქნას გადაჭრილი კომპრომისული ან ურთიერთდამთმობი გადაწყვეტილებების მიღების საფუძველზე. სწორი გადაწყვეტილების მიღება მოითხოვს ნებისყოფის გამოყენებას. მაგრამ, როგორც ეს ექსპერიმენტული კვლევის საფუძველზე იყო აღმოჩენილი მეცნიერ-ფსიქოლოგების ჯგუფის (Roy Baumeister, Ellen Bratslavsky, Mark Muraven, and Dianne Tice) [4; 13] მიერ, თვითკონტროლის განხორციელებისას და ნებისყოფის გამოყენებისას ადამიანს რჩება ნაკლები ძალა, რათა მიმართონ თვითკონტროლი სხვა პრობლემების გადასაწყვეტად და შეეწინააღმდეგონ ცდუნებებს.

ეს ფსიქოლოგიური აღმოჩენა იყო გამოყენებული სიღარიბის ფენომენის და ღარიბ ადამიანთა ქცევის გაგებისათვის. ფინანსური სირთულეების არსებობისას, ღარიბი ადამიანები ხარჯავენ დიდ ძალისხმევას ფინანსური პრობლემების გადასაწყვეტად, რაც აიძულებს მათ აკონტროლონ თავიანთი მრავალი სურვილი და მიიღონ კომპრომისული გადაწყვეტილებები. სიღარიბეში მცხოვრები პირები იძულებულნი არიან გამოიჩინონ ნებისყოფა ისეთი ყოველდღიური და ცხოვრებისათვის ჩვეულებრივი საკითხების გადაჭრისათვის, რომლებზეც უფრო შეძლებული ადამიანები საერთოდ არ ფიქრობენ[1].

ღარიბი ადამიანების ძალისხმევა ჩვეულებრივი ფინანსური გადაწყვეტილების მიღებისას იღებს ფსიქოლოგიური ან გონებრივი ხარჯების სახეს ყოველდღიური ფინანსური მოთხოვნებს შორის არჩევანის გაკეთებისათვის. ამგვარი ძალისხმევა არის დამღლელი, გამოფიტვადი ადამიანისათვის, იწვევს თვითკონტროლის შესუსტებასა (ამოწურვას) და შეცდო-

[1] მაგალითად, ღარიბი ადამიანი ფიქრობს უყიდოს თუ არა შვილს ნაყინი (ან სათამაშო, ან სხვა რამ) და რაზე უნდა თქვას უარი, რომ ეს გააკეთოს, მაშინ როცა მდიდარი ადამიანისათვის ასეთი არჩევანი არ დგას საერთოდ.

მების დაშვებას: ადამიანები ხდებიან ნაკლებად უნარიანები აღუდგნენ ცდუნებებს და ამის გამო იღებენ ყოველ მომდევნო გადაწყვეტილებას (განსაკუთრებით, როცა ეს გადაწყვეტილება ეხება მომავალს) იმპულსიურად და დაუდევრად, ხშირად რეალური აუცილებლობის საწინააღმდეგოდ.

თვითკონტროლის თეორია აღიარებულია, როგორც ფსიქოლოგების უდიდესი წვლილი ადამიანთა კეთილდღეობისა [5,გვ.1] და სიღარიბის კვლავწარმოების, უკვდავყოფის გაგებაში.

ამერიკის ფსიქოლოგთა ასოციაციის (APA) მტკიცებით, მე-20 საუკუნის დამდეგს სიღარიბისა და კეთილდღეობის აღქმა ატარებდა სტერეოტიპიურ ხასიათს, როცა სიღარიბის არსებობა მიეწერება ღარიბ ადამიანთა პირად თვისებებს და არა სოციალურ-ეკონომიკურ სტრუქტურებსა და სისტემებს" [3,გვ. 2].

4. დისტანცირების თეორია

თუ მე-20 საუკუნის დამლევს სიღარიბის ფსიქოლოგიური თეორიების ჩარევა სიღარიბესთან ბრძოლის პრობლემებში მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანთა ქცევასა და მის პირად მახასიათებლებთან და არა რაიმე პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სოციალურ პროცესებთან, 21-ე საუკუნის დამდეგს მდგომარეობა შეიცვალა და სიღარიბე გახდა უფრო ყოვლისმომცველი პრობლემა, რომელიც ეფუძნება განსხვავებულ ახსნას. ამ პერიოდში ყალიბდება ე.წ. **დისტანცირების თეორია**, რომელიც განიხილავს სიღარიბეს, როგორს გამოცალკავებული კლასის ფსიქოლოგიურ პრობლემას. კლასიზმის ფსიქოლოგიური თეორია (psychological theory of classism) სიღარიბის დაუსრულებელ ციკლს ხსნის სამი ნეგატიური მიზეზით, როგორიცაა სტერეოტიპები, ცრურწმენა და დისტანცირება [11]. კლასიზმის ფსიქოლოგიური თეორიის თანახმად, მაღალი კლასის წარმომადგენლები ემოციურად და ფიზიკურად მიჯნავენ საკუთარ თავს ანუ დისტანცირებას ახდენენ დაბალი კლასის წარმომადგენლებისაგან ანუ ღარიბი ადამიანებისაგან, აგებენ ბარიერებს, რომლებიც აძლიერებენ კლასობრივ უთანასწორობას, ზღუდავენ რესურსებისადმი წვდომას და ხელს უწყობს სიღარიბის გაღრმავებას. კლასიზმის ფსიქოლოგიური თეორია ეფუძნება იდეას, რომ შეძლებულები/მდიდრები შეგნებულად ყოფენ ადამიანებს განსხვავებულ კატეგორიებად, როგორიცაა დაბალი, საშუალო და მაღალი კლასები და მიზანდასახულად ზღუდავენ დაბალი კლასების წარმომადგენლების წვდომას რესურსებისადმი [11]. ამგვარად, მდიდრები გააზრებულად ტოვებენ ღარიბ ადამიანებს სიღარიბეში და უზრუნველყოფენ საკუთარ კონტროლს და ძალაუფლებას ეკონომიკაზე.

დასკვნა

ამრიგად, სიღარიბე არ არის მხოლოდ შემოსავლისა და სხვა მატერიალური რესურსების, განათლებისა და სამოქალაქო უნარების უკმარისობა, არამედ ეს არის ამავდროულად გადაწყვეტილების მიღების გონებრივი (მენტალური) მოდელი და სოციალური ჩართულობის თუ იზოლირების საფუძველი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **Atkinson, J. W.,**(1957), Motivational determinants of risk-taking behavior. Psychological Review, 64, 359-372.
2. **Atkinson, J. W.,**(1964), An introduction to motivation. Princeton, NJ: Van Nostrand.
3. **American Psychological Association** (APA), 2000, Resolution on poverty and socioeconomic status.
4. **Baumeister Roy E., Ellen Bratslavsky, Mark Muraven, Dianne M. Tice,** (1998), Ego Depletion: Is the Active Self a Limited Resource? Journal of Personality and Social Psychology, 1998, Vol. 74, No. 5, Pp.1252-1265.
5. **Baumeister Roy F., John Tierney,**(2012), Willpower: Rediscovering the Greatest Human Strength, ISBN: 0143122231, 1594203075, 304 pages.
6. **Freud S.,** 1961 (1923), The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 19, pp. 12-66). London: Hogarth Press.
7. **Freud S.,** 1961 (1933), New introductory lectures on psycho-analysis. In J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 22, pp. 7-182). London: Hogarth Press.
8. **Ginsburg H.,**(1978), The myth of the deprived child. In H. Bee (Ed) Social Issues in Developmental Psychology. New York: Harper & Row.
9. **Goldstein A.,**(1973), Structured learning therapy: Toward a psychotherapy for the poor. New York: Academic Press.
10. **Curran L.,**(2002), The psychology of poverty: Professional social work and Aid to Dependent Children in postwar America: 1946-1963. Social Service Review, 365-386.
11. **Lott B.,**(2002), Cognitive and behavioral distancing from the poor. American Psychologist, 57, Pp.100-110.
12. **Moreira, V.,**(2003), Poverty and psychopathology. In S. Carr & T. Sloan (Eds.), Poverty and psychology: From global perspective to local practice (pp. 69-86). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
13. **Muraven Mark, Roy F. Baumeister,** (2000), Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?, Psychological Bulletin, Vol. 126, No. 2,Pp. 247-259.
14. **Ord Toby,** (2014), Global poverty and the demands of morality, In J Perry (ed.) God, The Good, and Utilitarianism: Perspectives on Peter Singer, (Cambridge: CUP), Pp.177–191.
15. **Pearl A.,**(1970), The poverty of psychology: An indictment. In V. Allen (Ed.), Psychological factors in poverty. Chicago: Markham Publishing Company.
16. **Rainwater L.,** (1970), Neutralizing the disinherited: Some psychological aspects of understanding the poor. In V. Allen (Ed), Psychological Factors in Poverty. Chicago: Markham Publishing Company.

PSYCHOLOGICAL THEORY OF POVERTY

GIORGI KEPULADZE
PhD student,
Akaki Tsereteli State University, Georgia
kepuladze.giorgi@gmail.com

https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.028

KEYWORDS: POVERTY, ATTRIBUTION THEORY, "DEPLETABLE" SELF-CONTROL THEORY, DISTANCING THEORY

SUMMARY

Poverty is one of the major problems that is faced by the modern society. The representatives of different fields of social science investigate poverty and develop their own perceptions regarding to the problem.

Given paper investigates poverty in psychological theory because psychological factors like human behavior, decision-making and etc. could be considered as one of the most important aspects to staying poor.

The development of psychological theories of poverty runs at least three periods: before 1980th psychologists were based on the individual specific of poverty explanations; in period from 1980 until 2000 the role of the individuals in poverty explanations were added by situational (social environmental) understanding of poverty existence, while after 2000 the psychologists extended the methodological boundaries of investigations and came to the multi-disciplinary understanding of poverty when acknowledged the impact of economic, political and social factors as roots of poverty.

Despite the evolution of psychologists' perspectives on the causes and roots of poverty, psychological theories of poverty are focused more on the individuals and their differences. Some of those theories, in particular Intelligence-based psychological theories, consider poverty as result of cognitive deficiencies. Other theories assume psychological sickness, psychological disturbance and moral deficiencies as a cause of poverty. For example, based on the Freud's explanations of the ego as a part of the psyche that perceives the reality of the external world through assumption of conflict between inner and outer pressures, the psychological theories explain the poor's dependence on the state in terms of character disorders of the welfare recipients and account this psychiatric deviation as the factor that keeps the poor in poverty

The article studied various theories of poverty such as:

1) **Attribution Theory** that is divided into **internal** and **external** attributions. Internal (dispositional) attribution explains human behavior by personal characteristic and possibilities of an individual, while an external (situational) attribution is based on the situational explanation of the human's behavior;

2) **"Depletable" self-control theory** represents the conflicts between the aspirations and abilities of the human being;

3) **Distancing theory** which determines poverty as a psychological problem of separated classes.